

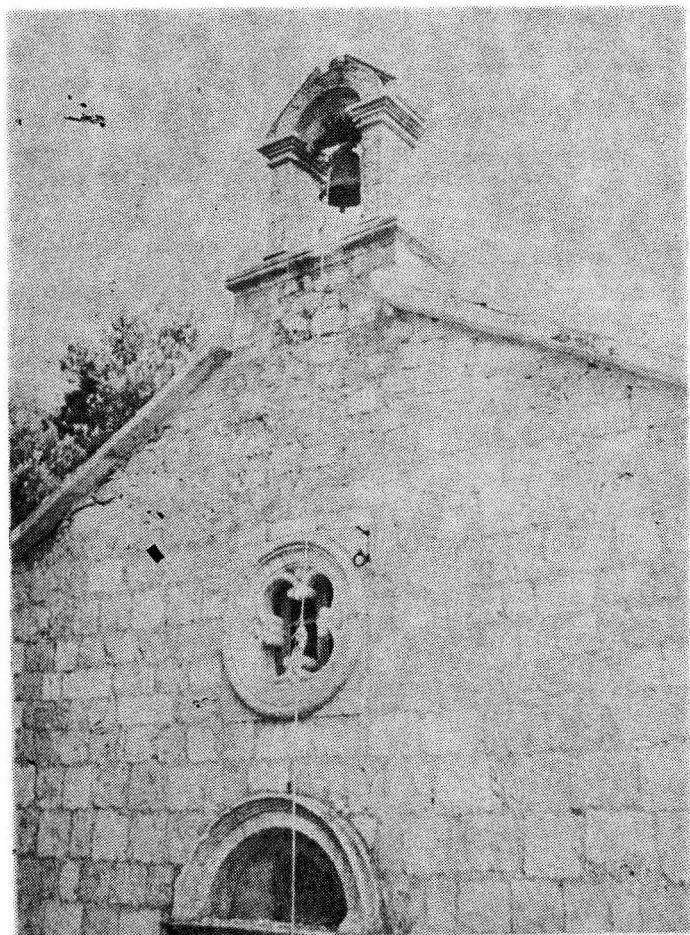
CRKVA SV. KLEMENTA NA ISTOIMENOM OTOKU

Paklinski otoci (Pakleni) pred Hvarom, osim što svojim nizom čine hvarsku luku pristupačnom i sigurnom, svojom ljepotom dopunjavaju jedinstveni dojam uplovljavanja u hvarsku luku.

Kao takvi su, sasvim logično, bili naseljavani od antičkog doba, te postepeno kroz vjekove, da bi danas uglavnom služili kao sezonska boravišta i izletišta.¹ Najveći otok u nizu, otok sv. Klement, nazivan je i Scupolo magno (Veli otok). Na njemu je crkva sv. Klementa po kojoj je i dobio ime.² Crkva se prvi put spominje u 14. st.³ da bi 1530. g. bila zajedno s poljem dana dominikanskom samostanu sv. Marka u Hvaru. Kao dominikanski hospicij spominje se 1539. g.⁴

Crkva sv. Klementa nalazi se u sredini naselja. Prilazi joj se s južne strane mirnom alejom čempresa. Skromnih je dimenzija: dužina 13,33 m, širina pročelja 5,64 m, apsida 4,18 m.⁵ Crkva je jednobrodna građevina sa četvrtastom apsidom, pokrivena krovom na dvije vode. Stilski nosi odlike renesansno-baroknog graditeljstva 16—17. st., po čemu se smatra da je prvobitna crkva porušena i na njenom mjestu izgrađena nova, nešto većih dimenzija. U strukturi zida vidljive su naknadne intervencije na fasadi i bočnim zidovima, što ukazuje da je i nakon proširenja doživjela promjene.

Fasada crkve je nešto šira od bočnih zidova i izvedena je finijim kamenom. Portal završava lunetom iznad koje se otvara rozeta. Preslica je izdignuta na četvrtasto postolje sa profiliranim rubom. Stupovi preslice pod lukom završavaju naglašenim profiliranim kapitelima iznad kojih se na volute naslanja lomljeni zabat s akroterijem. Prednja strana stupova i luka preslice dekorirana je plošnim reljefom lozice. Vrata imaju masivne kamene grede, profilirane tzv. ukrasom na »štap«, isto kao i vrata na južnoj fasadi (koja, okrenuta prema naselju, služe kao ulaz u crkvu). Iznad nadvratnika zapadnih vratiju izdiže se, bolje reći, na njega se naslanja, polukružni luk lunete. U luneti nema nikakvog reljefa, što bi prema dubini luka i širini kamene grede bilo za očekivati. Luneta se bojom kamena razlikuje od kamenog okvira vratiju. Skromnih je dimenzija kojima se uklapa u modul pročelja. Smještena je odmah iznad portala. Izvedena je od dva četvrtasta kamena bloka u kojima je uklesan okrugli prsten, unutar kojeg se otvara četverolist s volutastim završecima u obliku cvijeta. Četvrtasti završeci kamena unutar kojeg je uklesan krug rozete tvore kadar kojim je rozeta uvučena u fasadu crkve. Prateći slaganje kamenja do iznad gornjeg ruba rozete, primjećujemo da je gradnja izvedena lošijom vrstom kamena u širini rozete kakav se nastavlja do samog sljemena, gdje se

Fasada crkve sv. Klementa

prekida vrh zabata crkve i u njega ubacuje, sada ponovno finije obradenim kamenom, kubus postolja preslice. Ovo upućuje na činjenicu da je dio iznad rozete bio žbukan i završavao nižom, vjerojatno arhitektonski skromnijom preslicom. Gledajući ovu fasadu ne možemo se oteti dojmu da su neki elementi na njoj naknadno ukomponirani u strukturu zida, odnosno preneseni s neke druge sakralne građevine pro-

finjenijeg stila. Fasada u svoj strukturi odiše skromnim renesansnim duhom, da bi u detaljima rozete i preslice već naišli na elemente baroka. Spomenute intervencije na fasadi mogle su biti učinjene kroz 17. odnosno 18. st, ali i sanacijom crkve u 19. st. (o čemu niže).

Četvrtasta apsida nešto je niža od visine krova, a uvučena je od širine pročelja za cca 1,5 m. Interesantno je pak da je visina krova snižena prije nego što počinje apsida, tako da se na bočnom zidu za cca 1 m pojavljuje niži krov u širini broda crkve. Apsida je osvijetljena s dva bočna neogotička prozora, koja su očigledno postavljena u 19. st, nakon obnove crkve. Na istočnoj strani apsida (sada zazidan) nalazi se mali četvrtasti otvor ukošenih stranica. Ovaj je otvor funkcionirao do postavljanja oltara, dok su na bočnim zidovima apsida sigurno postojali manji otvori za zrak i svjetlo, kasnije zamijenjeni onim neogotičkim.

Unutrašnjost crkve je veoma skromna. Stróp lađe crkve zatvoren je drvenom maskom, dok je u apsidi lomljeni svod. Apsidu od lađe dijeli luk. Na južnom zidu pokraj ulaznih vratiju je kamena škropionica u obliku školjke, renesansne profilacije. Na istom zidu apsida uzidana je kamena ponora sa završetkom u obliku školjke. Na istočnom zidu apsida je drveni barokni oltar, relativno fino ukrašen, sa ostacima pozlate na stupovima i ornamentima. Menza oltara je kamena. Stilski se može vezati za kraj 17, odnosno početak 18. st. Oltar je veoma fino osvijetljen velikim bočnim prozorima apsida.

Crkva je obnovljena 1870. g. o čemu govori natpis unutar glavnih ulaznih vratiju zapadne fasade.

HOC SACELUM
D. CLEMENTI PP. MART. DICAT.
SEDDVDVM VETUSTATE COLLAPSUM
AERE A LOCI INCOLIS
ET. FRANC. IOS. ATQ. FERD. I. IMPER.
COLLATO
RESTAUR. FUIT. A. D. MDCCCLXX
Sac. Domancich Vic. Gen. Posuit⁶

Obnova crkve izvršena je na uspomenu Viške bitke (20. VII. 1866. g.). Poznata pomorska bitka pod Visom od velikog je nacionalnog značenja stoga što je znatno slabija austrijska vojska (u kojoj je sudjelovao velik broj naših ljudi), pobijedila i time osujetila namjeru Italije da zauzme Dalmaciju.⁷

U blizini otoka Veli Vodnjok (Pakleni otoci) prema Visu, godine 1869. potopljena je austrijska fregata Radetzky, pogodena požarom koji je izbio nepažnjom jednog mornara. Tom je prilikom poginulo 325 ljudi, uglavnom iz naših krajeva (iz Dalmacije 210), među kojima i nekoliko Hvarana.⁸ Na uspomenu ovih pomorskih katastrofa, ljudima koji su u njima izgubili živote, posvećena je namjena obreda u crkvi sv. Klementa, što se čita na drvenom natpisu ispod oltarne pale.

SONNO PREGATI ISS RP. SACERDOSTI E GLI ALTRI FEDELI A
VOLER
RACCOMANDARE LE ANIME DEI PERITI NELLA BATTAGLIA
NAVALE DEL
20. LUG. 1866. E NELL' INCENDIO DELLA FREG. AUSTRIACA
RADEZKY
DEL 20. FEB. 1869. A TALE SCOPO VENNE ELARGITO IL SOVRANO
SUSSIDIO DI FIOR. 500 PER RISTAURO DELLA CHIESA⁹

Posvetom crkve poginulima nadomak otoka Sv. Klement, ovaj obekat skromne umjetničke vrijednosti dobiva značaj povijesnog spomenika. Na stogodišnjicu Viške bitke (dakle 20. VII. 1966. g.) stanovnici naselja obnovili su krov crkve, a dvije godine nakon toga postavljen je betonski prsten oko podnožja radi učvršćenja zidova crkve. O istim radovima svjedoče i natpisi na objektu.¹⁰

Interes ovog napisa prvenstveno je oltarna pala. Slika je primjereno veličini oltara nešto skromnijih dimenzija: širina 1,10 m, visina 1,60 m. Malo je kraća od visine oltara. U njenom donjem dijelu nalazi se već spomenuti natpis na drvenoj ploči.

Ikonografski, slika obrađuje temu Gospe od Ružarija. Jednostavne je kompozicije koju zatvaraju tri lika tematski vezana činom predavanja krunice U sredini je Bogorodica s djetetom koje pruža krunicu sv. Dominiku. Sv. Dominik kleči desno od Bogorodice. Lijevo je lik sv. Klementa pape — patrona crkve. Sv. Klement kao promatrač priče neznanatno je izvučen u prvi plan slike i zauzima zajedno sa sidrom, koje drži lijevom rukom (simbol njegovog mučeništva), cijelu lijevu polovinu slike. Malo povučeni drugi plan slike ispunjava prizor uspostavljanja pobožnosti sv. krunice. Sv. Dominik u lijevoj ruci drži knjigu (znak propovijedi) pokraj koje, sasvim diskretno, u uglu slike proviruje liljan. Bogorodica i sv. Dominik lebde na oblacima upućeni jedno na drugo sa djetetom kao centrom njihove komunikacije. Sv. Klement izrazom smjerne molitve blagoslivlja prizor koji promatra. Likovi su masivni, punih volumena. Bogate haljine potpuno obavijaju tijela, ističući samo najisturenije dijelove korpusa (koljena). Kompozicija je statična, bez posebnog zamaha i kretanja. Dok su haljine sv. Dominika jednostavne i gotovo monokromne (u kontrastu redovničke crno-bijele odore), plašt sv. Klementa fine je crvene boje, oivičen bogatom bordurom, optočenom biserjem. U borduri su mali kadrovi s prikazima apostola i crkvenih otaca. Raskošna biskupska mitra tvori koloristički korespondens ovoj borduri, te nam i na taj način približava lik pape u odnosu na prizor iza njega. Likovi apostola u borduri nanesen su skicozno, gotovo impresionistički. Lice i ruke sv. Klementa veoma su fino obrađeni u odnosu na prilično tvrdo modelirano lice sv. Dominika. Bogorodica, koja je gracioznom kretnjom lagano nagnuta naprijed, ima profinjeno lice, izrađeno manirom kasnog talijanskog baroka. Ovaj dojam naglašava difuzni svjetlokrug oko njene glave i lepršavi providni veo koji drži u desnoj ruci. Svjetlo ravnomjerno obasjava blage obrise Bogorodičina lica, dok se na licima djeteta i svetaca odigrava igra svjetla i sjene. Izbor boja je veoma ograničen. Prevladavaju smečkasti tonovi iz čega nenametljivo iskače crveni plašt sv. Klementa. Boja je slabo nijansirana. Nema razrađenih prijelaza. Na draperijama se dis-

Pala Gospe od Ružarija sa sv. Dominikom u crkvi sv. Klementa

kretnom igrom svjetla i sjene oblikuje pokret tijela. Nameće se dojam da su neki detalji, posebno lica i ruke, te bordura i mitra sv. Klementa, rađene rukom zrelog majstora. Međutim, prilično zatvorena i statična kompozicija, posebno prazna pozadina i tvrdo modelirani oblaci, upućuju na majstora talijanskog baroka, koji je učio na visokim tradicijama klasične umjetnosti, ali bez osobne snage da pokušajem transformacije iskustva u vlastiti stil stvori djelo većeg baroknog kvaliteta.

Prilikom restauracije slike 1968. g. na unutrašnjoj strani drvenog poda pred oltarom pronađen je zapis iz kojeg doznajemo da je pala prenesena u crkvu 20. jula 1873. g. (dakle na godišnjicu bitke), kao poklon biskupa Jurja Dubokovića, a u čast sjećanja na slavnu bitku.¹² Iste je godine, znači, bila postavljena i drvena ploča s posvetom obreda crkve u podnožju slike, kao i limeni volutasti ukrasi iznad menze oltara. Na ovim volutama upisano je: »Don Giorgio Domanchich di Quara«, što znači da je to doprinos vikara Domančića obnovi crkve. Godinu 1873. možemo, dakle, uzeti za posljednji datum u obnovi crkve. Sada nam se tek postavlja interesantno pitanje. Što je, odnosno koja je slika bila na oltaru prije ovog datuma. Ako slijedimo život crkve od vremena kada su je preuzeli Dominikanci, logično bi bilo zaključiti da su nakon proširenja uredili crkvu i u nju postavili oltar sa slikom, koji radovi su mogli trajati do kraja 17. st., čemu odgovara i stilaska datacija oltara i slike. Ikonografska shema slike idealno povezuje dominikanski red s tradicijom otoka, što nas navodi na misao da je slika

Don Stipe Miličić pred crkvom sv. Klementa, s južne strane

naručena upravo za crkvu sv. Klementa. Kako to da 1873. g. biskup Duboković poklanja sliku koja sve objedinjuje i odakle slika?

Dominikanski samostan u Hvaru ukinuli su Francuzi 1809. godine, čime su samostan i crkva sv. Marka bili podruštvovljeni, a inventar crkve otuđen. Stoga je prihvatljiva mogućnost da je i inventar crkve sv. Klementa nestao, a time i slika. Crkva je ostala na brizi malobrojnim stanovnicima otoka pa se u toj novonastaloj situaciji zapašta. Viška bitka 1866. g. ponukala je restauraciju crkve, čemu je sigurno doprinijelo zapašteno stanje crkve i prazan oltar. Biskup Duboković postao je biskupom 1866. g. a poznat je kao rodoljub i donator. Boravio je u Rimu 1869. g. gdje je prisustvovao završnoj fazi I. Vatikanskog koncila.¹³ Tom je prilikom (1870. g.)¹⁴ naručio sliku Tertulliana Giangiacoma za biskupsku kapelicu u Hvaru. Veoma je prihvatljiva mogućnost da je istovremeno nabavio i sliku za sv. Klement. Činjenicu da je naišao na ikonografski odgovarajući motiv možemo smatrati sretnom okolnošću. Rimsko porijeklo slike (iako za to nemamo dokumente) otvara i mogućnost pokušaja atribucije, doduše više u smislu određenih razmišljanja nego na temelju istraživanja, što nam u ovom trenutku nije izvedivo.

U fundusu Strossmayerove galerije u Zagrebu postoji slika »Sveto trojstvo« od Pompea Battonija (1708—1787), nabavljena od biskupa Strossmayera 1868. g. u Rimu.¹⁵ Na našoj slici uočavamo određene stilске sličnosti sa slikarstvom Pompea Battonija. Battoni je slikar rimskog baroka koji je svoje slikarsko umijeće stekao na klasičnim uzorima. Djelovao je u vrijeme kada se rimski barok nalazio u posljednjoj fazi, i upravo s obzirom na klasične uzore, njegovo je slikarstvo u stvari prvi dašak klasicizma u kasnom baroku. Poznat je i kao portretist vladara i papa, u kojim portretima lica daje shematizirano, dok tek na haljinama i ukrasima razbuktava svoj slikarski talenat. Upravo to je i slučaj sa likom sv. Klementa na našoj slici, koji je njen najkvalitetniji dio. Kompozicijska shema, iako je na Sv. Trojstvu razvedenija, koncipirana je na isti način u obim slikama. Gornji dio slike, ujedno i tematski glavni motiv, Bog otac, sin i duh sveti, nacrtani su istim zamahom i pokretom tijela, uokvirenim zavijorenim haljinama kao na slici sv. Klementa. Najčvršću vezu u maniri nalazimo u slikanju lica, a posebno ruku svetaca. Atribucija prema Battoniju pomakla bi vrijeme nastanka slike sv. Klementa s kraja 17. u početak 18. st. što, međutim, ne mijenja stilsku dataciju slike u smislu kasnog baroka.

Gledajući u cjelini, slika Gospe od Ružarija u crkvi sv. Klementa na Vloki bila bi jedna od rijetkih slika likovnog fonda na otoku Hvaru koja nije proistekla iz venecijske slikarske tradicije.

BILJEŠKE

¹ Marinko Petrić, »Hvarski škoji«. Povijesni pregled. Katalog »Škoji«, Palmizana 1983.

² Popis spomenika otoka Hvara, 1956, str. 60.

³ Hvarski Statut 1331. g. Izdanje JAZU 1882-3, Zagreb, glava IV, str. 202. Dodaci Statuta, str. 386 — dodjela terena za eksploataciju soli Nikoli Stanoju.

⁴ Joško Kovačić »Zapisi o crkvama u Hvaru«, Hvar 1982. g. Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine, Hvar, br. 3. 1966. Sapirografirano.

⁵ Isto kao pod 4.

⁶ Ovaj maleni hram posvećen sv. Klementu papi i mučeniku, dugo od starosti ruševan, obnovljen je godine gospodnje 1870, novcem koji su dali stanovnici mjesta, te carevi Franjo Josip i Ferdinand Prvi (Ploču) postavio svećenik Domančić, generalni vikar.

⁷ P. Kuničić »Viški boj«, Zagreb, 1907.

⁸ Đ. Novak »Katastrofa austrijske fregate Radetzki kod otoka Veli Vodnjok godine 1869«, Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine br. 28, 1971.

⁹ Mole se velečasni svećenici i ostali vjernici da preporuče (Bogu) duše poginulih u pomorskom boju 20. srpnja 1866. te u požaru austrijske fregate Radetzky 20. veljače 1869. U tu svrhu dodijeljena vladarska pomoć od 500 fiorina za obnovu crkve.

¹⁰ Restauriran krov 20. VII. 1966 (natpis na južnom prozoru apside) Jurić Drago i Zorko Božidar Rosso, 9. VI. 1968 (natpis u betonu podnožja crkve).

¹¹ Valierova vizitacija, 1579. g. Vjesnik hvarske biskupije 1976. Sapirograf.

Iako postoje pisмени navodi kojima se bilježi gdje su prebačene neke od slika iz crkve samostana sv. Marka, nakon njegove inkameracije, za sliku s oltara sv. Ružarija ne znamo gdje je dospjela. Međutim, za eventualno prebacivanje ove slike na sv. Klement dolazimo u kontradikciju već samom datacijom naše slike u 17. st.

¹² Periodični izvještaj Centra, br. 10, 1968. »Vincenzo Kovacevich nello anno del ristaurato fece il 9 novembre 1868«

»Transportata la pala e la campana colla brazzera nominata Mir i Gliubav proprieta di Nicolo Maricich nell'anno 1873 20 luglio donata dall' occasione della solenne Benedizione da Lui fatta di questa Chiesa nel giorno 20 luglio 1973 VII anniversario della gloriosa Battaglia Navale avvenuta in gieste vicinanze l'anno 1866 con Vittoria riportata dalle Navi Austriache dirette dall' Immortale Contra — Ammiraglio Tegetof sostenuto dalla brava e disciplinata gioventu dalmata« (Natpis pronašao savjetnik Juraj Jurić, prilikom radova na popravku crkve).

¹³ N. Duboković »Iz arhivskog fonda Ive Kasandrića u Hvaru«, Grada i prilozu za povijest Dalmacije HA Split, 10/1980. I. Vatikanski koncil — Rim, 1858.

¹⁴ Dokumenti iz arhiva Machiedo, fasc. VII. Inskripcije na svoj osobni privatni trošak.

Od Tertulliana Giangiacoma biskup Duboković naručio je u Rimu 7 slika, 1870. g. Od toga se četiri slike nalaze u biskupskom dvoru u Hvaru, dvije u kući Duboković (portret biskupa Dubokovića i sv. Jerolim), dok je jedna izgubljena.

¹⁵ »Sto godina Strossmayerove galerije«, Katalog. Zagreb, 1984, str. 25.